

УДК 373.3.016

САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ЯК ОДИН ІЗ КРИТЕРІЇВ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

**Надія Білоусова, Лариса Дубровська, Тетяна Гордієнко,
Валерій Дубровський**

*Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
вул. Кратив'янського 2, Ніжин, Україна, 16600*

Наголошено на актуальній проблемі – підготовці компетентного, креативного, ерудованого, високопрофесійного фахівця, спроможного застосовувати різні методи, прийоми та засоби навчання й виховання, нестандартно мислити та діяти в змінених умовах, прагнути до самовдосконалення та саморозвитку. Зазначено, що модернізація системи освіти спрямовує вчителя на безперервне професійне самовдосконалення. Узагальнено погляди вчених на компоненти, сутнісні ознаки, критерії професійно-педагогічного самовдосконалення вчителя початкової школи; зазначено основні групи компетенції; наголошено на тому, що невід'ємною рисою професіоналізму вчителя є постійна робота над собою.

Ключові слова: самовдосконалення, професійне самовдосконалення, критерії, компоненти, професійна компетентність, вчитель, початкова школа.

На сучасному етапі розвитку школа потребує нового вчителя, який був би високопрофесійним фахівцем, спроможним застосовувати як традиційні, так й інноваційні форми діяльності, компетентним, креативним, ерудованим, гуманним, нестандартно мислив та діяв, прагнучи до самовдосконалення та саморозвитку. З урахуванням цього завданнями педагогічного ВНЗ є підготовка компетентного вчителя, здатного працювати в нових змінених умовах.

З'ясування окремих аспектів досліджуваної проблеми у педагогічній науці здійснювали у різних напрямках. Проблеми професійного самовдосконалення вчителів присвячені праці О. А. Абдуліної, А. М. Богуш, С. У. Гончаренко, М. Б. Євтуха, Н. В. Кічук, Н. В. Кузьміної, О. Г. Мороз, О. Я. Савченко та ін.

Професійне самовдосконалення майбутніх учителів розглядали в контексті вирішення проблеми розвитку особистості щодо реалізації завдань професійної діяльності Л. С. Виготський, Г. С. Костюк, О. М. Леонтьєв, Л. С. Рубінштейн, Б. М. Теплов та ін.

Проблеми професійної компетентності розглядають Н. Ничкало, О. Пометун, В. Кальней, С. Шилов, Дж. Равен, І. Зязюн, І. Зимня, С. Скворцова, О. Бондаренко та ін.

Отже, педагогічна наука має значний досвід у теорії та методиці професійної підготовки вчителя. Проблема професійного самовдосконалення знайшла широке відображення у працях вітчизняних та зарубіжних науковців. Проте такий її аспект, як самовдосконалення, що є одним із критеріїв професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи досліджена недостатньо.

Наша мета – узагальнення сутнісних ознак, компонентів та критеріїв професійно-педагогічного самовдосконалення вчителя початкової школи.

Зокрема, у ході аналізу наукових джерел було визначено, що поняття “самовдосконалення” часто ототожнюють з такими поняттями, як саморозвиток, самовиховання, самоактуалізація, самореалізація, самоосвіта, які є дещо близькими за змістом до поняття “самовдосконалення”.

У науковій літературі простежується неоднозначне тлумачення поняття “самовдосконалення”. Вчені одностайні в тому, що самовдосконалення – це процес самозміни особистості, завдяки якому людина піднімається на вищий щабель свого розвитку.

Проявами самовдосконалення згідно з аналізом наукових джерел є:

- висока моральність, цілеспрямованість, послідовність у своїх діях і вчинках, зібраність, самоконтроль, самоаналіз, самокритика, самодисципліна, цілісність за умови будь-якої діяльності [3];
- самопізнання, володіння собою, витримка, воля, здатність до самообмеження [7].

Педагог виявляє особистісне ставлення до свого професійного самовдосконалення у процесі педагогічної діяльності. Процес професійно-педагогічного самовдосконалення як вид діяльності розпочинається із зіставлення “Я – професійне реальне” з “Я – професійне ідеальне”.

До структури “Я – професійне ідеальне” належить творчий професійний світогляд, мотивація самовдосконалення, технологія самовдосконалення, творча активність, адекватність самооцінки та прагнення до успіху. “Я – професійне реальне” включає: рівень професійної компетентності, здібності, професійний досвід, рівень розвитку здатності до самовдосконалення [1, с. 277].

До сутнісних ознак професійно-педагогічного самовдосконалення, що вирізняють його з-поміж інших форм самоактивності учителя-вихователя, Т. В. Шестакова зачисляє аутоспрямованість як спрямованість на самого суб'єкта дії; самостійність; самодетермінованість; усвідомленість; позитивну модальність; творчий характер та інтегративність.

Сутнісними ж складовими професійного самовдосконалення педагога, що відображають специфіку основних форм його реалізації та засвідчують

характер самоактивності особи, на думку Т. В. Шестакової, є самоосвіта, спрямована на оновлення і поглиблення наявних у спеціаліста знань з метою досягнення бажаного рівня професійної компетентності; самовиховання, що забезпечує систематичне формування й розвиток позитивних та усунення негативних професійно значущих рис і якостей; самоактуалізація, в ході якої досягають актуалізації і мобілізації в окремий період часу власних сутнісних сил і потенцій педагога [12].

У ході нашого дослідження було з'ясовано, що науковці розрізняють поняття “компетенція” та “компетентність”. У перекладі з латинської мови слово “компетенція” означає коло питань, у яких людина добре орієнтується, тобто має відповідні знання та досвід використання їх на практиці.

“Компетенція – загальна здатність, що будується на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях, що набуті завдяки навчанню” [5]. “Компетенція – сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності) по відношенню до визначеного кола предметів і процесів, необхідних для того, щоб якісно та продуктивно діяти стосовно до них” [11, с. 60].

Компетентність – це оволодіння людиною відповідною компетенцією, зокрема, її особисте ставлення до неї та предмета діяльності.

Більшість дослідників виділяють життєву компетенцію, до складу якої входять усі відомі види компетенцій, та визначають, що життєва компетенція є цілісним утворенням особистості, спрямованим на її розвиток.

Науковці виділяють такі основні групи компетенцій, яких потребує людське життя: соціальні, полікультурні, комунікативні, інформаційні, компетенції саморозвитку й самоосвіти, компетенції, що реалізуються в прагненні й здатності до раціональної, продуктивної, творчої діяльності.

Професійну компетентність педагога розглядають багато зарубіжних і вітчизняних учених, а саме: Л. С. Ващенко, В. М. Введенський, М. І. Жалдак, І. О. Зязюн, М. В. Корнілова, О. І. Локшина, Н. Г. Ничкало, О. В. Овчарук, О. І. По-метун, А. В. Хуторський, О. Я. Савченко, С. О. Сисоєва, О. М. Семенов та ін.

Зокрема, Н. Ничкало наголошує, що професійна компетентність є сукупністю знань, умінь, необхідних для ефективної професійної діяльності, а також умінь аналізувати та передбачати наслідки професійної діяльності й використовувати інформацію [8, с. 8].

Професійно компетентний учитель забезпечує високий рівень професійної педагогічної діяльності, під яким розуміють її ефективність, що відповідає рівню сучасної науки і вимогами сьогодення.

О. В. Бондаренко виділяє п'ять критеріїв професійної компетентності вчителя початкових класів: 1) загальнокультурний критерій (загальний

кругозір; інформованість в культурних новинках; культура мовлення); 2) загальнопрофесійний критерій (володіння змістом навчальних дисциплін; володіння сучасними теоріями і технологіями навчання і виховання; знання і реальний облік чинників, що забезпечують успішність педагогічної діяльності); 3) комунікативний критерій (потреба у спілкуванні з дітьми, інтерес, цікавість до дітей; емоційна щирість, мобільність, взаємозв'язок, взаєморозуміння у спілкуванні; доброзичливий і конструктивний стиль спілкування); 4) особовий критерій (професійна спрямованість особи: особова зрілість і відповідальність, професійні ідеали, відданість обраній професії; наявність специфічних професійних властивостей: організованість, ініціативність, вимогливість, справедливість, гнучкість, інтелектуальна активність, креативність; наявність специфічних психофізіологічних властивостей: стійкість нервової системи, високий емоційно – вольовий тонус, хороша працездатність і витривалість до психо – емоційних навантажень); 5) критерій саморозвитку і самоосвіти (самокритичність, вимогливість до себе; потреба в оновленні теоретичного і практичного досвіду педагогічної діяльності, схильність до інноваційної діяльності; дослідницький стиль діяльності) [14].

Самовдосконалення як синонімічне поняття до саморозвитку та самоосвіти є одним із критеріїв професійної компетентності вчителя початкових класів.

До компонентів професійно-педагогічної компетентності належать: сукупність знань, умінь, навичок, які потрібні для успішного забезпечення функцій навчання, виховання, розвитку школярів; етичні установки вчителя; систему психолого-педагогічних знань; загальну ерудицію; особистісні якості; задоволеність професією; соціальну активність; усвідомленість перспектив власного професійного розвитку та ін. (А. Орлов, В. Синенко, М. Коломієць, А. Маркова, В. Бондар та ін.). Ірина Шмиголь у ході свого дослідження виділяє такі компоненти професійно-педагогічної компетентності: мотиваційний, спеціально-предметний, психолого-педагогічний, методичний або дидактичний, особистісний, комунікативний, організаційно-управлінський, експериментально-дослідницький, рефлексивність та самостійність [13].

Педагогічний потенціал вчителя початкової школи розкривається постійно. Професійне самовдосконалення у процесі накопичення досвіду практичної діяльності здійснюється на основі критичного і вимогливого ставлення педагога до себе і до своєї роботи. Постійна робота над собою є невід'ємною рисою професіоналізму вчителя.

Зауважимо, що формування готовності майбутніх педагогів до професійної діяльності на даному етапі розвитку суспільства визначається напрямками професійної діяльності: готовністю до навчальної роботи з учнями; готовністю до виховної роботи з вихованцями; готовністю до взаємодії з батьками, колегами; готовністю до соціальної взаємодії з громадськістю; готовністю до самовдосконалення та саморозвитку.

На нашу думку, показником професійної компетентності сучасного вчителя початкової школи є й уміння створити ним власний блог або сайт. Останнім часом простежується підвищений інтерес педагогічних працівників до створення блогів. Досліджень показали, що блог виконує такі функції: дидактичну, загальнокультурну (інтелектуальну), інформаційно-комунікаційну, науково-методичну, психологічну, соціальну. Ведення професійного блога вчителем є одним із шляхів розвитку професійної компетентності в інформаційному суспільстві [6]. У блогах вчителі мають можливість розміщувати статті з певного напрямку професійної діяльності, обмінюватись думками, залишати коментарі. Від кваліфікації та репутації викладацького складу школи залежить те, в який навчальний заклад батьки поведуть своїх дітей. Тому створення вчительського сайту є одним із способів популяризації діяльності викладача як серед учнів, їхніх батьків так і серед колег.

Педагогічними умови ефективного використання блогів для організації навчально-пізнавальної діяльності, на думку Н. Хміль, є: наявність спеціального навчального блогу та наповнення його відповідними навчально-методичними матеріалами; сформованість умінь викладача вільно користуватися соціальними сервісами; розробка й упровадження методичних рекомендацій у навчально-виховний процес з метою організації навчальної та пізнавальної діяльності під час навчання з використанням блогів [10].

Модернізація ж системи освіти спрямовує вчителя на безперервне професійне самовдосконалення й висуває нові вимоги до професійної компетентності педагога: володіння системою фундаментальних знань; здатність до самовизначення; розвинуте теоретичне мислення; високий рівень професійної культури; здатність до інтеграції мислення та культуротворчого діалогу; володіння методами наукового пізнання; здатність проектувати пізнавальні, інформаційні, творчі, дослідницькі моделі та проблемні ситуації [2, с. 4].

Наведені сутнісні ознаки, компоненти та критерії професійно-педагогічного самовдосконалення вчителя початкової школи є одним з можливих підходів до аналізу проблеми педагогічного професіоналізму. Цей підхід не претендує на вичерпну інформацію. Наукового вирішення потребують наявні в педагогічній теорії і практиці суперечності між

соціальним запитом на педагога, який прагне до професійного самовдосконалення та недостатнім рівнем сформованості професійної компетентності у випускників ВНЗ.

---

1. *Гладкова В. М.* Основи акмеології: підручник / В. М. Гладкова, С. Д. Пожарський. – Львів : Новий Світ. – 2007. – 320 с.
2. *Гончаренко С.* Фундаменталізація освіти як дидактичний принцип / С. Гончаренко // Шлях освіти. – 2008. – № 1. – С. 2–6.
3. *Донцов И. А.* Самосовершенствование личности / И. А. Донцов. – Ростов-на-Дону : Издательство Ростовского университета, 1997. – 152 с.
4. *Завалевський Юрій.* Деякі аспекти формування основ професіоналізму вчителя / Ю. Завалевський // Рідна школа. – 2013. – № 6. – С. 17–19.
5. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти // Освіта України. – 2000. – 5 жовтня, № 40. – С. 3–11.
6. *Лабудько С. П.* Блог як засіб розвитку професійної компетентності вчителів [Текст] / С. П. Лабудько // Комп'ютер у школі та сім'ї : Науково-методичний журнал. – 2013. – № 6. – С. 9–12.
7. *Меренков А. В.* Педагогика саморазвития личности / А. В. Меренков. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2001. – 333 с.
8. *Ничкало Н. Г.* Педагогіка вищої школи: крок у майбутнє : [монографія] / Н. Г. Ничкало. – К., 2001. – 456 с.
9. *Романова О. В.* Модель формирования профессиональной компетентности учителя / О. В. Романова // Педагогика. – 2012. – № 2. – С. 63–70.
10. *Хміль Н.* Педагогічні умови ефективного використання блогів для організації навчально-пізнавальної діяльності студентів при вивченні інформатики / Наталія Хміль // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2013. – № 7. – С. 138–143.
11. *Хуторський А. В.* Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированой парадигмы образования / А. В. Хуторський // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58–64.
12. *Шестакова Т. В.* Формування готовності майбутніх педагогів до професійного самовдосконалення: Автореф. дис. На здобуття наукового ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 / Т. В. Шестакова ; АПН України. Ін-т вищ. освіти. – Київ, 2006. – 20 с.
13. *Шмиголь І.* Сутність та структура професійної компетентності педагога / Ірина Шмиголь // Проблеми підготовки сучасного вчителя 2011 (Ч. 1). – № 4. – С. 197–204.

14. Професійна компетентність вчителя початкових класів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bondarenko-olena.blogspot.com. – Назва з екрану.

*Стаття: надійшла до редколегії 25.11.2016
доопрацьована 15.03.2017
прийнята до друку 11.04.2017*

SELF IMPROVEMENT AS ONE OF THE CRITERIA OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHER

Nadiya Bilousova, Larysa Dubrovskya, Tetyana Gordienko, Valery Dubrovskiy

*Mykola Hohol State University of Nizhyn,
Krapyvianskoho Str., 2, Nizhyn, Ukraine, UA – 16600*

This article is devoted to the actual problem of preparing competent, creative, erudite, highly professional future primary school teacher, capable to use different techniques, methods of training and education, innovative thinking and act in the changed circumstances, strive for self-improvement and self-development. The article states that the modernization of the education system directs teachers to continuous professional improvement. The article summarizes the views of scientists on the components (a body of knowledge and skills required to successfully ensure the functions of training, the education and development of students; ethical set up of a teacher, the system of psychological and pedagogical knowledge, general erudition, personal characteristics, satisfaction with profession, social activity; awareness of the own professional development), essential features (self-orientation; independence; self-determination, awareness, positive modality, creativity and integrativity) and criteria for professional and pedagogical self-improvement (general cultural, general professional, communicative, personal, self-development and self-education) of the primary school teacher. The authors describe the main groups of competencies implemented for rational, productive, creative activity: social, multicultural, communication, information, self-development and self-competence, competence. The primary school teacher is able to measure the professional competence and has the ability to create his own blog or website. It is found that the formation of future teachers for the profession at any stage of the society development is determined by the following areas of professional activity: a commitment to educational work with students; willingness to interact with parents and colleagues; a commitment to social interaction with the public; a commitment to self-improvement and self-development. It is noted that the pedagogical potential elementary school teacher reveals the time, an integral feature of professionalism is constantly working on themselves.

Key words: self-developmet, professional improvement, criterias, components, professional competence, teacher, elementary school.